

Azərbaycanda alman irsi Göygöldə bu irsə hörmət və diqqət var

Sabir Əliyev

Ölkəmizin dilbər guşələrindən olan Göygöl tarixən beynəlmiləl şəhər olub. Uzun illərdir burada müxtəlif millətlərin nümayəndələri dost və mehribanlıq şəraitində yaşamış, bir-birinin xeyrində, şərinə yaxından iştirak etmişlər. Bu gün də həmin dostluqdan söhbət düşəndə yaşlı nəslin nümayəndələri ürəklərində yaşatdıqları xatirələri həvəslə danışıq, gənclərə bu dostluqdan bəhrələnməyi tövsiyə edirlər.

Göygöl şəhərinə daxil olanda ilk diqqəti cəlb edən Azərbaycan arxitekturasına xas olmayan və səliqə ilə yan-yanə düzülüb evlər olur. Həmin evlər 200 il əvvəl burada məskunlaşan almanlar tərəfindən inşa edilib. Qeyd edək ki, almanlar şəhərdə 6 küçə salmış, 600-ə qədər ev tikmişlər. Çöl divarı və eyvanı taxtadan olan evlər şəhərə xüsusi gözəllik verir. Uzun illərin təbii aşınmaları nəticəsində evlərin bir çoxu yararsız hala düşmüşdü. Ona görə də dövlət köməyinə ehtiyac yaranmışdı. Məsələ qaldırıldı, dövlət vəsait ayırdı və təmirə başlandı. Təmir-bərpa işləri zamanı evlərin həm milli arxitektura elementləri, həm də ilkin görkəmi qorunub saxlanıldı.

Almanların bu ərazilərə köçürülməsinin maraqlı tarixi var. Onlar bu ərazilərə 1818-ci ildə Vyutenburq knyazlığından mühacir kimi köçürülmüşlər. 124 ailə Helenendorf şəhərində (indiki Göygöldə) məskunlaşmışdır. Onlar Azərbaycanda maldarlıq, əkinçilik və üzümçülüklə məşğul olmuşlar. 1860-cı ildə Fohrer qardaşları rayonda şərabçılıq zavodu açmışdır. 1870-ci ildə müəssisə “Kistofər Fohrer və oğlanları” adını daşımışdır. 1892-ci ildə isə Fohrer öz təsərrüfatını 4 oğluna vermişdir. Həmin ildən müəssisə “Fohrer qardaşları” adını daşımışdır. Sonra qardaşlar pivə zavodu, 1890-cı ildə isə Gəncə çayı yaxınlığında dördmərtəbəli su dəyirmanı tikmişlər. 1903-cü ildə 13 kilometr məsafədən - Köşkü kəndi ilə Uçbulaq kəndi arasında yerləşən meşədəki bulaqlardan şəhərə su xətti çəkmişlər. 1911-ci ildə qardaşlar Azərbaycan ərazisində ilk dəfə olaraq su-elektrik stansiyası tikmişlər ki, bununla da bölgədə sənaye inkişaf etməyə başlamışdır. Keramit və kərpic istehsalı zavodları ilə davam edən bu inkişaf 1941-ci ilədək sürdü. Həmin il başlanan müharibə nəticəsində Stalinin əmri ilə Azərbaycanda məskunlaşan alman ailələri Qazaxıstana sürgün edildilər.

Amma almanlar məcburən bu yerləri tərk etsələr də, onların tarixi-mədəni irsi bu günədək qorunub saxlanır. Göygöllülər ölkəmizdə yüz illərlə hökm sürən multikulturalizm və tolerantlıq ənənələrinə sadıq qalaraq vaxtilə burada yaşamış almanların mədəni irsini - abidələrini və evləri qoruyub saxlamışlar. Özü də təkcə qoruyub saxlamamış, onları bərpa və təmir etmişlər. Məsələn, 1854-cü ildə almanlar tərəfindən inşa edilən Lüteran kilsəsi əsaslı şəkildə təmir edildikdən sonra tarix diyarşünaslıq muzeyi kimi fəaliyyətə başlamışdır. Bu gün muzeyin 2 mindən çox eksponatı var. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, almanlar burada 1927-ci ildə Helenendorf Diyarşünaslıq Muzeyi də yaratmışlar. Təəssüf ki, sürgündən sonra həmin muzey də dağıdılmış, əşyaları itib-batmışdır.

Ümumiyyətlə, Göygöldə bir neçə tarixi muzey fəaliyyət göstərir. Onlardan biri alman iş adamına məxsus malikanədə yerləşən Göygöl Tarix Diyarşünaslıq Muzeyidir. Almanların Cənubi Qafqazda, eləcə də Azərbaycan ərazisində məskunlaşmasına aid sənədlər və maraqlı fotoların yer aldığı muzeydə vaxtilə ərazidə yaşamış almanların məişətini, adət-ənənəsini əks etdirən eksponatlar nümayiş etdirilir.

Rayonun yaşlı nəslinin nümayəndələri deyirlər ki, almanlar yerli əhali ilə çox mehriban və səmimi olmuşlar. Azərbaycanlı ailələrin uşaqları alman uşaqları ilə birlikdə böyüdükləri üçün alman uşaqları Azərbaycan, azərbaycanlı uşaqlar isə alman dilini mükəmməl bilirdilər.

Şəhərdə “Viktorun evi” kimi tanınan bir ev var. Bu, Göygöldə yaşayan sonuncu alman Viktor Klaynın evidir. Ev alman məişətinə aid əşyalarla zəngindir. Hətta burada yaşı yüz illərlə ölçülən bir piano da var. Viktor boş vaxtlarında özünün müşayiəti ilə alman mahnıları ifa edirdi. Bir dəfə bir azərbaycanlı həmin pianonu almaq üçün Viktora külli miqdarda pul təklif etmişdi. Onda Viktorun cavabı belə olmuşdu: “Mən nəinki pianonu, heç evin bir əşyasını da satmaram”. Bu gün Göygölə gələn alman turistləri Viktor Klaynın evinə mütləq baş çəkirlər.

2007-ci ildə vəfat edən Viktordan sonra evdə yaşayan olmamış, burada yüngül təmir işləri aparılmışdı. Bu yaxınlarda rayon icra hakimiyyəti həmin evin əsaslı təmirinə başlamışdır. Təmir başa çatdıqdan sonra Viktor Klaynın evi muzey kimi istifadə ediləcək. Onu da bildirək ki, evdə olan bütün əşyalar olduğu kimi saxlanılmışdır.

XX əsrin əvvəllərində erməni millətçilərinin azərbaycanlılara qarşı apardıqları terror və soyqırımı siyasətindən burada yaşayan almanlar da zərər çəkmişlər. 1905-ci ildən 1907-ci ilin avqustunadək “Daşnaksütyun” partiyasının Gəncədə yerləşən yerli təşkilatının nümayəndələri Helenendorf almanlarını partiyanın xəzinəsinə xərac verməyə məcbur etmişlər. O cümlədən şərab istehsalçıları olan Fohrer qardaşlarını da buna cəlb etməyə çalışmışlar. Lakin onlar bu xəracı ödəməkdən imtina etmişlər və ona görə də qətlə yetirilmişlər.

Bu yaxınlarda rayon mərkəzində yerli əhalinin “yeraltı şəhər” adlandırdığı zirzəmilər aşkarlanmışdır. 1380 kvadratmetr sahəsi olan və 7 zaldan ibarət olan zirzəmilər ilkin məlumatlara görə, 1854-cü ildə inşa edilmişdir. Həqiqətən yeraltı şəhəri xatırladan zirzəmilərin hər birində havalandırma sistemi, ora düşmək üçün həm elektrikle, həm də mexaniki üsulla işləyən lift var. Ən böyük zalın sahəsi 40 metrin 8 metrədir. Tavanın hündürlüyü isə 5 metr 30 santimetrdir. Burada digər kiçik zallar da mövcuddur ki, onların tavan hündürlüyü 4 metr 30 santimetr,

uzunu 30, eni 6 metrdir. "Yeraltı şəhər" aşkarlanan vaxt zirzəmilərdə çoxlu palıd taxtalarından çəlləklər və çəlləklərin hazırlanması üçün avadanlıqlar aşkar edilmişdir. Buradakı zalların hər birinin iki girişi var. Girişlərdən biri geniş, digəri xırdadır. Bütün zirzəmilərdən bir-birinə keçid mövcuddur.

Rayon icra hakimiyyətindən dedilər ki, yeraltı şəhər aşkar edilərkən tullantılarla dolu olub. Həmin tullantılar çıxarılmış, zirzəmilər işıqlandırma sistemi ilə təmin olunmuş və restavrasiya işlərinə başlanılmışdır. Hazırda təcrübəli ustaların köməyi ilə "yeraltı şəhər" ilkin görkəmə salınır. Qərara alınmışdır ki, restavrasiya işləri başa çatdırıldıqdan sonra "yeraltı şəhər" rayonun turizm marşrutuna əlavə edilsin.

Onu da vurğulayaq ki, Göygölə gələn xarici turistlərin əksəriyyəti almanlardır. Onlar babalarının qərrib ölkədəki həyat və məişət şəraiti ilə tanış olurlar. Bunun üçün babalarının yaşadıkları evlərə baş çəkir, dəfn edildikləri məzarlıqları və adət-ənənələrini əks etdirən muzeyləri ziyarət edirlər. Sözsüz ki, yeni aşkar edilmiş "yeraltı şəhər" də onların ziyarət edəcəkləri daha bir ünvan olacaq.